

Bəhmənli xalçalarının izi ilə...

Prof. V.Muradov, Ü.Məmmədova, T.Babayeva,
F.Əliyev, H.Qasımov

"Azərbaycan xalçaları" jurnalının növbəti ekspedisiya səfəri Füzuli rayonunun Bala Bəhmənli və Böyük Bəhmənli kəndlərini əhatə etmişdir.

Azərbaycan kəndlərinin özləri kimi adları da rəngarəngdir. Bəzən bir elin iki ayrı düşmüş qolunu bağlılıq, kök itməsin deyər "aşağı-yuxarı", "böyük-küçük", "güney-qüvey" və s. adlandırılar. Füzuli rayonunun Bala Bəhmənli və Böyük Bəhmənli kəndləri də bu ənənəyə uyğun olaraq adlandırılmışlar. Amma bu kəndlərin fərqi yalnız adlarında deyil. Ərazi baxımından bir-birindən o qədər uzaq məsafədə olmasalar belə bu ayrılmanın özünün yaratdığı fərqlər də mövcuddur.

...Burda yayın qızmar nəfəsi səhər tezdən duyulur. Nə qədər erkəndən yola çıxırsan-çıx, fərqi yoxdur: aranda mütləq istiyə düşəcəksən. Axarlı-baxarlı Bala Bəhmənli kəndi bizi gündəlik məişət qayğıları ilə qarşılayır. Hər obanın öz özəlliyi var. Bu kəndlərin də özəlliyi və rəmzi qarğı (yerli şivə ilə "qarğı") hasarlarıdır. Eyni biçimli, eyni rəngli, bəzisi köhnə, bəzisi təzə hasarlar fərqli ab-hava yaradır. Burda həyat qaynayır. İlin bu vaxtında heç kim evdə qərar tuta bilmir. Təsərrüfat, həyat-baca, təmizlik işləri... Bəzi darvazalarda, həyat qapılarında toy-nişan rəmzi olan qırmızı kələğayılar göz oxşayır. Yayın dadını çıxaran uşaqlar kəndə nəbələd qonaq gəldiyini ilk baxışdan anlaşırlar. Mühəribə, gecəni yaran avtomat səsləri, səksəke, ölüm-itim bu torpağın insanlarına çox acılar yaşadı. Uşaqlar ürəkək, "gözüqıpqı" böyüməli idilər - bu torpaqlara göz dikən düşmənlər əvvəlcədən belə hesablamışdılar. Amma bu fidan balalara baxdıqca döyüş səngərlərindən cəmi bir neçə kilometr aralıda olduğunu unudursan. Onlar mühəribəni gülüşləri, rəngarəng oyunları, bayramları ilə öz "qınına çəkilməyə" məcbur ediblər.

...Kənd sakinlərinin gülər üzü nəyə desən dəyər. Bizi mehribanlıqla evlərinə dəvət edirlər. Bu kəndin adamları üçün paytaxtdan gələn qonaq həmişə maraqlıdır. Yəqin ki, onlar da bizim üçün nə qədər maraqlı olduqlarından xəbərsizdilər. Paytaxtdan bu yerlər fərqli görünür. Bu kəndlər bizi indi nəfəsimiz üçün qəribəsayən kəndlərimizlə birləşdirir. Biz o kəndlərin qoxusunu bu kəndlərdən alırıq. Bəlkə də, bu camaat üzərinə düşən yükün ağırlığından xəbərsizdir. Bu dünyada Vətənlə Vətən arasında sərhəd olmaq kimi ağır yük düşüb bu kəndlərin çiyinə.

Əhali ilə söhbətimiz "baş tutdu". Qadın-kişili burada hər kəs gözəl həmsöhbətdir. Hal-əhval tutduqdan sonra gələcəyimizin məqsəd-məramını açıqlayırıq. Maraqlı dolu baxış-

larla bizi süzür. Deyəsən, bu yerlərə çoxdandır xalça ilə maraqlanan qələm əhli gəlməyib. Onları mətbuat, televiziya kanalları daha çox sərhəd bölgəsinin qəhrəmanları kimi işıqlandırır. Xalça o qədər incə bir məsələdir ki, ondan bəhs edərkən birbaşa mətləbə keçmək mümkün deyil. Görək tarixdən, tayfadan, adət-ənənələrdən başlayasan. Biz də bu ənənəni poz-mamağı qərara aldığımız.

Məlum oldu ki, adı oxşar olsa da, Bala Bəhmənli ilə Böyük Bəhmənlinin əsas "dad" fərqi birinin oturma, digərinin isə tərəkəmə həyat tərzini keçirməsi ilə bağlıdır. Araz və Köndələn çaylarının arasında yerləşən Bala Bəhmənlinin əhalisi əsasən Babəyli, Məmişbəyli, Məşədi Babəli, Kərbəlayı Abdullalı, Hacı Talibli, Gülməhəli və hal-hazırda törəməsi qalmayan Kərbəlayı İman tayfalarından ibarət olmuşdur. Camaatdan eşitdiyimiz rəvayət də bizim üçün maraqlı oldu. Həmin rəvayəti olduğu kimi təqdim edirik:

"Qədim zamanlarda öz ərazilərini genişləndirmək, cavanlara yeni yaşayış məskənləri salmaq üçün Böyük Bəhmənlinin bir neçə tayfasından nümayəndələr yərarlı torpaq axtarışına başlayırlar. Onlar indiki Bala Bəhmənli kəndi ərazisinə gəlirlər. Burada yaşamaq üçün hər şey vardı. Bir tərəfdən axıb keçən Köndələn çayı yaşayış üçün tükənməz su mənbəyi idi. Qarşı tərəfdən axan Araz çayı isə subasar yerlərində heyvanlar üçün bol otlaqlar vəd edirdi. Yüngün yollarla oturub dincəlir, gətirdikləri çörəkdən bir tika kəsirlər. Hər kəs düşəcəyi yeri artıq müəyyənləşdirmişdi. Ancaq bir məsələ qalırdı - həmin yeri çörəklə imtahana çəkmək. Heybələrini açaraq bir parça çörəyi hərə öz düşəcəyi yerdə bir ağacın başına qoyur. Onlar üç gündən sonra təzə yurda qayıtmaq ümidi ilə evə dönürlər. Hər kəs yurdundan xeyirli və bərəkətli olacağına ümid edir. Üç gündən sonra geri qayıdanlar bir çörəkdən başqa, bütün çörəklərin yerində olduğunu görürlər. Bu yerdə yaşamağa qərar verirlər.

Bir əsr sonra çörəyi yerində olmayan Kərbəlayı İmanın bu yerlərdə nəslə kəsilir. Camaat bunu vaxt ilə yoxa çıxmış çörəkə əlaqələndirir və "həmin yurtdan xəyirsiz olduğunu Allah qabaqcadan göstərmişdir" deyirlər. Camaat bu rəvayətin əsassız olmadığını söyləyir. Folklor da bir tarixdir; tarixi isə danmaq naxələflidir.

Müharibə bu kəndin camaatını torpağa daha da bağlayıb. Onlar üçün silah səsləri adi hala çevrilib. Özləri zərərətə "silah səsi altında o qədər toy-düyünlərimiz olub ki..." deyirlər. Onların bu mərdliyinə heyran qalırıq.

Kəndlə tanışlığımız davam edir. Bala Bəhmənliyə gəlib, yerli Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinə baş çəkməmək qəbahət olardı. Sakinlərin dediyinə görə, nəinki kəndə, ümumiyyətlə Füzuli rayonuna yolu düşən hər kəs bu muzeyin qonağı olur. Muzeyin yerini, Elçin müəllimin telefon nömrəsini tapmaqda çətinlik çəkmədik.

Balaca bir həyətdə bizi orta yaşlı, səliqəli geyimli bir şəxs qarşıladı. Bu, Bala Bəhmənli kənd Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin yaradıcısı və rəhbəri Elçin Əsədov idi. Paytaxtın geniş, işiq-

lı, müasir texniki avadanlıqlarla təchiz olunmuş muzeylərinin işçilərində görmədiyimiz (təəssüf ki!) həvəsi, qabiliyyəti, zəngin məlumat bazasını Elçin müəllimdə gördük. Səliqə-səhmanlı, kiçik ərazisində zəngin tarixi, maddi-mədəni keçmişimizi əks etdirən muzeylə tanış olmağa başladırıq.

Muzey 2003-cü ildə Elçin Əsədov tərəfindən yaradılıb; 2006-cı ilədək Elçin müəllimin şəxsi muzeyi kimi fəaliyyət göstərmiş. Burada mühafizə olunan eksponatların əksəriyyəti elə Elçin müəllimin özü tərəfindən toplanılıb. Bir qismi isə ona bu işdə yaxından köməklik göstərən kənd sakinləri tərəfindən bağışlanıb.

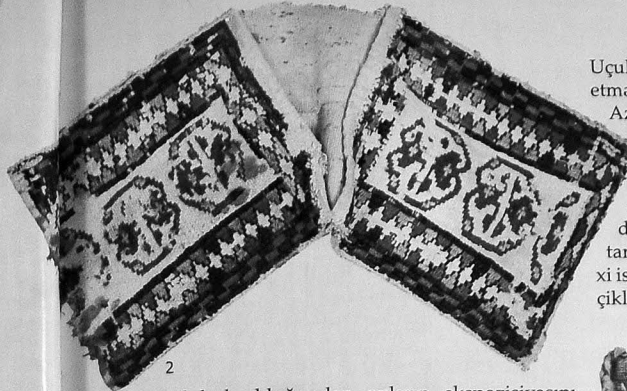
Elçin İbadulla oğlu Əsədov 1961-ci ildə Füzuli rayonunun Bala Bəhmənli kəndində anadan olub. Bakı Mədəni-Maarif Texnikumunda dram rejissorluq ixtisasına yiyələnib. 1985-ci ildən Bala Bəhmənli kənd mədəniyyət evinin foto dərnəyinin rəhbəri, sonralar isə metodisti işləyib. 1989-cu ildə Füzuli rayon mədəniyyət şöbəsi ilə birlikdə Özbəkistanın Namanqan şəhərində "Ətirli güllər vadisi" festivalında iştirak edib. Tapədən-dırnağa milli ruhlu bu insan tariximizi, mədəniyyətimizi, musiqimizi gözəl bilir.

Əhatə etdiyi məhdud ərazi ilə nümayiş etdirilən çoxsaylı eksponatları arasında böyük təzad olan muzeyin indiyədək minlərlə ziyarətçisi olub. Hər kəs qısa zaman ərzində bu qədər zəngin fondun yaradılmasına təəccüb edir. Düz deyiblər ki, axtaran tapar. Cəbhə bölgəsində belə bir tarix-mədəniyyət ocağının fəaliyyət göstərməsi ideoloji mübarizənin bir yoludur və digər muzeylərdən qat-qat mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Elçin müəllim muzeyin eksponatları haqqında "Azərbaycan xalçaları" jurnalını məlumatlandıraraq dedi:

"Fondumuz bir-birindən maraqlı tarixi eksponatlarla zəngindir. Məsələn, Füzuli rayonunun Zobucuş qəsəbəsidəki tapıntılar qeyri-adiliyi ilə çoxlarını təəccübləndirib. Qəsəbənin inşası zamanı eradan əvvəl VII əsrə aid tunc ox ucluqları aşkar edilmişdir. Bunun ardınca sarmatlara aid (bizim eradan əvvəl II əsr), monqollara aid (XIII əsr) ox ucluqları və döyüş alətləri, bəzək əşyaları üzə çıxarılıb. Sadalamaqla qurtaran deyil. Məkanımız bir qədər

Uçulub-dağılmış kəndlərimizi yenidən bərpa etməklə həyata qaytarmışıq. Muzeyimiz

Azərbaycan tarixinin həm qədim, həm də müasir dövrünü əhatə edir. Biz burada eyni zamanda müasir tariximizin eksponatlarını toplayır və mühafizə edirik. Keçmişdə indiki kimi maddi-texniki baza olmadığından, muzey anlayışı formalaşmadığından biz tariximizi torpaq altında axtarıq. Müasir tarixi isə eksponatlar şəklində qorumaq böyüklü-kiçikli bütün muzeylərimizin borcudur".

2

məhdud olduğundan onların ekspozisiyasını təşkil etmək çətinidir. Burada toplanan eksponatlar həm arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar edilmiş, həm də çobanlar, təsərrüfat işçiləri, suçular, traktorçular... bir sözlə, sadə kənd camaatı tərəfindən təsadüf nəticəsində üzə çıxarılmışdır.

4

Əhali tapdığı qeyri-adi əşyaları könüllü surətdə muzeyimizə təqdim edir. Bilirsinizmi, camaatımız üzərinə düşən məsuliyyəti yaxşı anlayır. Artıq biz müharibənin zərbəsini almışıq. Lakin sınımamışıq, əyilməmişik.

5

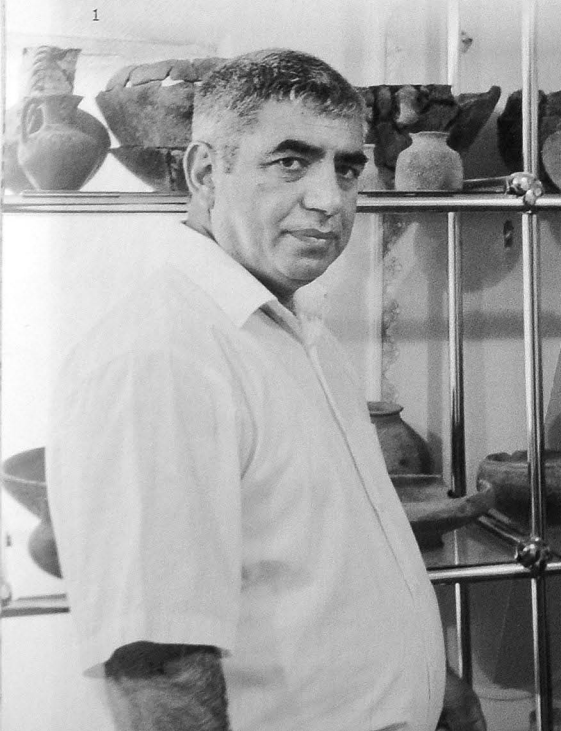

15

3

Rəy kitabına "Azərbaycan xalçaları" jurnalının muzey haqqında fikirlərini, arzularını yazırıq. Bu kiçik məkandan aldığımız təəssürat böyükdür. Xüsusilə, diqqətimizdən yayınmayan xalçaçılıq alətləri kəndin maddi-mədəni irsinin tarixiliyindən xəbər verir. Elçin müəllim kənd camaatının muzeyə hədiyyə etdiyi xalçaları bir-bir təqdim edir. Əslində, təqdimatla ehtiyac yoxdur. Bu xalçaların adı üstündədir.

Xüsusi (daha doğrusu, peşəkar) saxlanma şəraiti olmadığından, Elçin müəllimin xanımı bu xalçalara, özünün dediyi kimi, "dada-baba qaydası" ilə qulluq edir. Havaya çıxardır, təmizləyir, haşratlardan qorumaq üçün arasına tütün, tənəki yığır. Xanım, Elçin müəllimin silahdaşdır. Görünür, bu muzeyi çiyin-çiyinə verərək birlikdə yaradıblar. Xanım muzeyə gələnlərin böyük əksəriyyəti xalçalarla maraqlandığını deyir. Onları qədim xalçalar və kənd cavanlarının xalçaçılığına münasibəti maraqlandırır.

Solğun rəngli, min bir naxışlı Şahsevən xalçası göz oxşayır. Daha yaxşı görünsün deyərək onu bir qədər hündürdən asmalı oldular. Ev sahibi jurnalımızın əməkdaşlarının diqqət kəsildikləri xalça haqqında suallar verir. Professor Vidadi Muradovun "Şahsevənin möhürü" deyərək əzizlədiyi xalçanın naxışları, rəngləri haqqında verdiyi məlumat Elçin müəllim üçün əsl tapıntı oldu. "Sizi göydə axtarırdım, yerdə tapdım", - deyərək sevincini gizlətmir. Hərənin öz sevinci payı var bu xalçada... Sakit yay səhərinin sərin mehində dincələn xalçaya baxdıqca-baxırsan. Həmin anda o, bir kəndin tarixini, keçmişini bilən qocaman bir ağsaqqala bənzədi. Biz isə onun başına toplaşaraq tariximizi vərəqləmək istəyirdik. Kimi dindiriksə, "gözümü açıqandan bu kənddə xalça toxunduğunu görmüşəm" dedi. Bala Bəhmənlinin işgüzar qadınlarının ən sevimli məşğuliyyəti olub xalçaçılıq. Lakin indi evlərdə qədim xalçalara rast gəlmək müşkül məsələdir. Özləri deyirlər ki, çətin vaxtlarda satdığımız xalçalar "balalarımızın qarnına əppək, əyninə köynək olub". Elçin müəllim həmkəndlilərinin sözlərinə qüvvət verir; qədim xalçaların tükəndiyindən, çəsnilərin itdiyindən, əhalinin daha çox fabrikləşməsinə meyil etdiyindən şikayətlənir. Onun bu şikayətinə özümüzlə apardığımız kitablarla, jurnallarla, açıqcalarla cavab veririk. O, "qonaqlarımıza bu vəsaitlər əsasında Azərbaycan xalçaçılığına dair məlumatlar verəcəyəm" deyir.

Hər naxış bir hikmət olan xalça hamını öz başına toplaya bilmişdi. Vaxtın necə ötdüyünü bilmədik. Lakin qarşıda Böyük Bəhmənlə bizi gözləyirdi. Ev sahibi, kənd camaatı ilə sagollaşdıq ayrılıq. Hər kəsin gözündə sual var. Yaşlılar fikrli görünür. Deyəsən, bizdən eşitdikləri, kitab və jurnallarımızda gördükləri onlara nəyisə xatırladır. Təbii ki, çünki bir xalçanın peşəkar təhlili onun toxunduğu yerin əhalisini öz keçmişinə qaytarır. Biz Bala Bəhmənlidən ayrılıq.

riq. Xalçamız Şahsevən bayrağı kimi dalğalanır. Biz kəndi göydə Allaha, yerdə bu xalçaya tapşırıb bu yerlərdən ayrılıq...

Şahsevən adı I Şah İsmayıl Səfəvinin hakimiyyəti dövründə yaranmışdır. Bu ad Səfəviyyə təriqətinin müridləri arasında siyasi məfhum kimi işlənmişdir. I Şah Abbas qızılbaşların rolunu məhdudlaşdırmaq və onların nüfuzunu qırmaq məqsədilə "Şahsevən" adlı özəl qoşun növü yaratmışdı. Şahsevən qvardiyası ilə Şahsevən elinin fərqi çoxdur. Beləliklə, şahsevənlər xüsusi qəbilə və tayfa birliyi deyildi. O, ayrı-ayrı qəbilə və tayfa birliklərinə daxil olan qrupların qəbilə və oymaqlardan ayrılaraq birləşməsi nəticəsində yaranmışdır.

Tarixi mənbələr şahsevənlərin, əsasən, Azərbaycanla bağlı olduğunu sübut edir. Azərbaycanda şahsevənlərlə əlaqədar toponimlər çoxdur. Şahsevən elinin yaranmasında oğuz əsilli əfşar və bəydili tayfalarının böyük rolu var.

Cənubi Azərbaycanın Ərdəbil və Muğan vilayətlərində 32, Meşkin vilayətində 40, Qaradağda 18 oymaq Şahsevən elinə bağlıdır.

Sonrakı dövərdə isə Şahsevən elinə qalış, sarvanlar, cilovdarlı, qəhrəmanbəyli, muğanlıheydər, rəbəbəyli, cahanxanım, bəybəyli və qamışçı oymaqları da qoşulmuşlar.

Şahsevənlər Azərbaycan xalçaçılığı tarixində xüsusi dəst-xəttə malik olmuşlar. Onların "möhürü" olan xalçalar Azərbaycanın hər yerinə səpələnmişdir. Bu gün əsrarəngiz Şahsevən çəsnisinə Azərbaycanın bütün tarixi xalçaçılıq mərkəzlərində rast gəlmək mümkündür. Zoomorf elementlərlə həndəsi elementlərin vəhdətindən yaranan, sıx kompozisiya, təkrarsız rəng həlli bu xalçaların fərqləndirici xüsusiyyətləridir. Zamanla bütün yerli xalça qrup-

larına daxil olan, rəngindən, naxışından "pay verən", lakin bütün hallarda öz orijinal üslubunu qoruyan Şahsevən xalçaları, təəssüf ki, layiqli qiymətini ala bilməmişdir. Artıq deyildiyi kimi, Cənubi Azərbaycandan Arazın bir tayına köçürülən tayfaların mədəni irsinin bir parçası olan Şahsevən xalçaları hər iki tərəfdə yaşayan əhalinin ortaq dəyərinə çevrilə bilməmişdir. Bala Bəhmənlə və Böyük Bəhmənlidə toxunan xalça örnəkləri də Şahsevən çəsniləri hesab olunurlar. İllər boyu xarici ölkə kolleksiyalarında, muzeylərdə, kataloqlarda, kitablarda tamam yad adlarla adlandırılan "Bəhmənlə" xalçaları təəssüf ki, layiqli olduğu dəyəri və statusu almamışdır. Bu, tarixin diktə etdiyi bir tələbdir.

Sovet dövründə Azərbaycan xalçalarına həsr olunmuş elmi ədəbiyyatlarda qeyd edilir ki, "Cəbrayıl qrupuna aid olan Qarabağ tipli bu xalçanın ("Bəhmənlə"- müəlliflər) adı Sovet Azərbaycanının cənubunda yerləşən indiki Füzuli rayonunun Böyük Bəhmənlə kəndinin adı ilə bağlıdır (İran sərhədinin yaxınlığında).

Son zamanlar Bəhmənlə xalçaları "Xan-Qarabağ" və "Xanlıq" kimi yeni adlar almışlar. Lakin "Bəhmənlə"lərin bu yeni adı xalça ustaları tərəfindən deyil, bu sahədə çox zəif məlumat olan xalça alverçiləri tərəfindən verilmişdir.

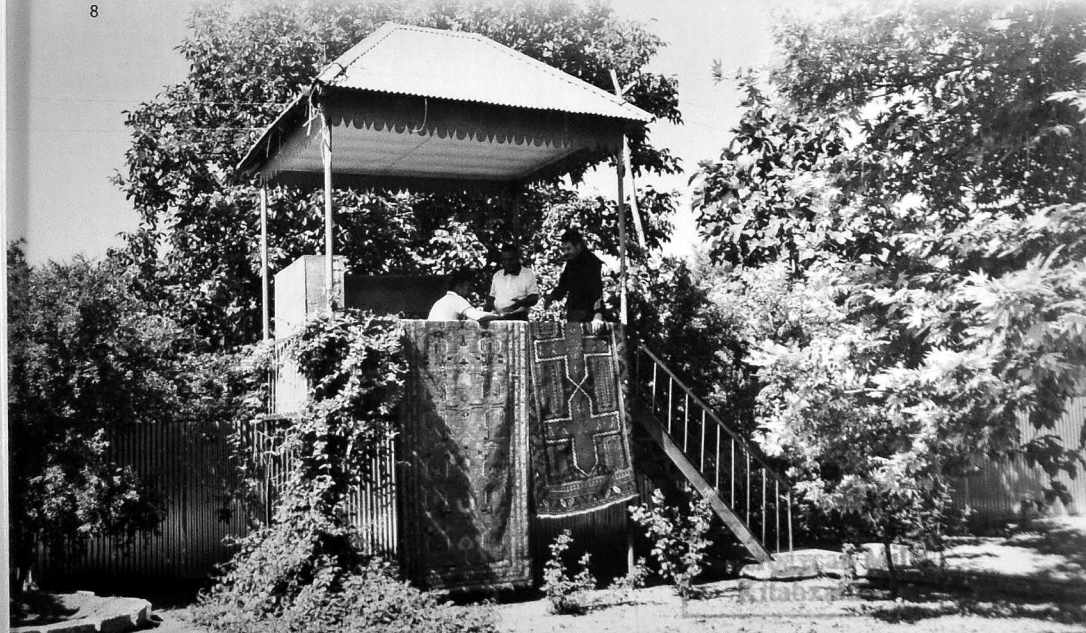
Qarabağın bütün xalça məntəqələrində istehsal olunan və xalçaçıların "Bəhmənlə" adlandır-
dıkları bu xalçalar bəzən Qubada və Lənkəranda, nadir hallarda isə Qazax rayonunda da istehsal olunmuşdur. Üstəlik, Lənkəranda toxunan bu tip

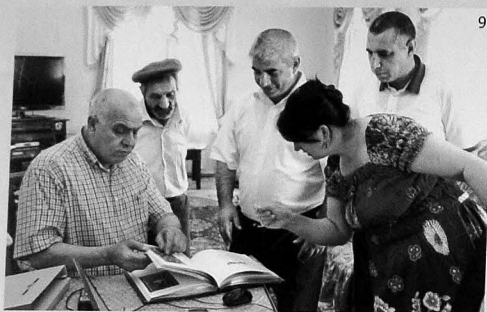
xalçalar həm texniki cəhətdən, həm də bədii baxımından digərlərindən əsaslı şəkildə fərqlənir.

Təsədüfi deyil ki, təhlil edilən "Bəhmənlə" xalçası Avropa xalçaşünaslarının əsərlərində müxtəlif adlarla və ünvanlarla göstərilir. Tamamilə aydındır ki, Avropa xalçaşünasları kompozisiyanın bədi təhlilindən çıxış etmir, "əsas" kimi onun istehsal yerini göstərirlər ("Nəbəkiqül" xalçasında olduğu kimi).

Müəlliflər yaranmış vəziyyətin həqiqətən mübahisəli olduğunu vurğulamaqda haqlıdır. Lakin bu məsələni vurğulamaqla üzərindən keçmək heç də problemin həlli deyil. Əslində, qeyd olunduğu kimi, "bu sahədə zəif məlumat olan xalça alverçilərinin" günahlandırılması vəziyyətdən çıxış yolu deyildir. "Bəhmənlə" xalçası bütünlüklə oxucu üçün qaranlıq qalır. Və Azərbaycan mədəniyyəti tarixinə yad, məkrli münasibət bəsləyən müəlliflər məhz bu tədqiqatların "qaranlıq" məqamlarını əsas götürmək imkanı qazanmışlar. Məsələn, Ülrix Şürmanın "Qafqaz xalçaları" (Ulrich Schurmann Caucasian Rugs, (1990), "Şərq xalçaları. Qafqaz xalçaları" (Oriental Rugs. Volume 1. Caucasian), (1993) və s. kimi kitablarda Bəhmənlə xalçaları məhz "Lənkəran" kimi göstərilmişdir. Burada maraqlı olan fakt, həmin xalçaların "Quba", "Qazax" deyil, məhz "Lənkəran" adlandırılmasıdır. Cənub bölgəsinin bir-birindən gözəl xalça nümunələri olduğu halda, Füzuli rayonunun Bala Bəhmənlə və Böyük Bəhmənlə kəndlərində

2043

9

10

toxunan xalçaların "Lənkəran" adı ilə nüfuzlu kitablara, kataloqlara, albomlara daxil edilməsi nə dərəcədə düzgündür? Bu, hər iki bölgənin xalça və xalça məmulatlarına qarşı haqsızlıq deyilmi? Əslində, bu cür yanlış adlandırılma, öz-özlüyündə Lənkəranda toxunmuş rəngarəng xalçaları da kölgədə qoyur. "Bəhmənli" xalça örnəklərinə bəraət qazandırmayın, onları öz adları ilə adlandırmayın zamanı deyilmi? Zənnimizcə, gecikmişik. Amma ziyanın yarısından qayıtmaq da xeyirdir.

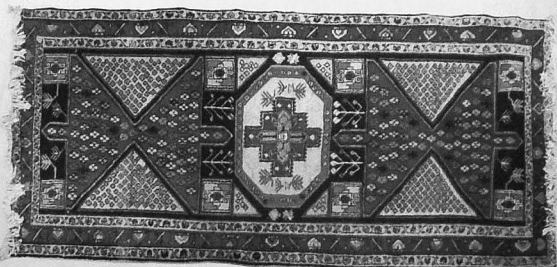
bağlı olan "Şahsevən" xalçaları əsasında toxunan "Bəhmənli" çeşniləri əsrlər boyu Azərbaycan xalçalarının, demək olar ki, bütün qruplarında hər qrupun rənginə, naxışına, koloritinə müvafiq şəkildə toxunmuşdur. Tarixən Qəbələnin Duruca kəndində (Şirvan qrupu), Qazaxın Daş Salahlı kəndində, Borçalının Qasımlı kəndində (Qazax-Borçalı qrupu), Qubanın Cimi kəndində (Quba qrupu), Dərələyəzdə (İrəvan qrupu), Şəmkir rayonunun kəndlərində (Gəncə qrupu) çoxlu sayda "Bəhmənli" çeşniləri toxunmuş-

11

12

13

Elmi ədəbiyyatda xalça çeşnilərinin "səyyar"ilik prinsipinin diqqətdən kənarda qalması "Bəhmənli" xalçalarının mənşəyi haqqında fikir dolaşığı yaratmışdır. Azərbaycan xalçasının çeşnilərinin yayılma arealı təkcə yarandığı ərazinin sərhədlərini əhatə etmir. Bir çeşni çox uğurlu, həm də fərqli şəkildə digər bir qrupun xalçalarında da tətbiq edilə bilər. Quba qrupunun spesifik "Pirəbədil" çeşnisinin Qazax-Borçalıda və yaxud Gəncədə toxunması bu çeşninin mütləq yeni məkanların adları ilə adlanmasına haqq verirmi? Bu məntiqsizlik, sənət, elm baxımından yanlışlıqdır. Kökü Cənubi Azərbaycanla

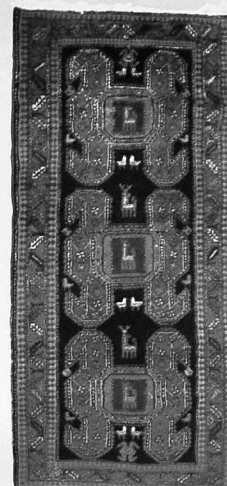
dur. Azərbaycan xalçalarının kəmiyyət təhlili göstərir ki, "Bəhmənli" çeşnisi digər qruplarla müqayisədə Bakı qrupunda daha az toxunmuşdur. Texniki göstəriciləri bütün qruplar üzrə sabit olan "Bəhmənli"lərin Şirvan və Quba nümunələri daha çox oxşardılar. Burada bir

14

15

16

17

məqama xüsusi diqqət yetirmək lazımdır ki, elmi mənbələrdən fərqli olaraq, ustad toxucular xalçaların adlarını daha dəqiq müəyyənəlsinlər. "Azər-İlmə"nin bölgələr üzrə apardığı araşdırmalar yerli toxucuların nəinki Bəhmənli xalçaları, həmçinin "Namazlıq"ları haqqında məlumatlı olduğunu müəyyənəlsinlər.

"Azər-İlmə"nin xətti ilə dünya muzeyləri, kitabxanaları, nəşrləri, kolleksionerləri ilə əməkdaşlıq zəminində yalnız Bəhmənli xalçalarının deyil, bütün Azərbaycan xalçalarının öz adı, öz ünvanı ilə tanınması istiqamətində böyük işlər görülmüşdür. Qeyd etmək zəruridir ki, "Azər-İlmə"nin tədqiqatlarının nəticəsi olan və 2010-cu ildə işıq üzü görmüş "Azərbaycan xalçaları. Qarabağ qrupu" kitabında Bəhmənli xalçaları öz adı və ünvanı ilə təqdim edilmiş-

dir. Uzun illər boyu qədim Azərbaycan xalçaları haqqında yanlış (bəlkə də qərəzli!) informasiyalar almış dünya alimləri "Azər-İlmə" ilə müstəqil tədqiqatlar aparır, ayrı-ayrı xalçaçılıq bölgələrinə ekspedisiyalarda iştirak edir, tarixi-əntoqrafik, demoqrafik araşdırmalarla hər bir xalçanın keçmişi, adının mənşəyi ilə tanış olurlar. Məsələn, "Azər-İlmə" Londonda nəşr olunan məşhur "HALI" jurnalında Azərbaycan xalçalarının bütün qruplarına aid xalçaların mənşəyi, tarixi, onun toxunduğu yerin coğrafiyası, iqlimi, əhalisi, adət-ənənələri, dünyagörüşü haqqında materiallarla mütəmadi çıxışlar edir. Bu, qədim xalçalarımızın düzgün təbliği naminə atılmış mühüm addımdır. Həmçinin, şirkət bu jurnalın səhifələrində Azərbaycan xalçası həvəskarlarının, kolleksionerlərinin, alimlərin

18

19

19

20

21

22

suallarını cavablandırmaq üçün ödənişsiz rubrika ilə çıxış edir. Qısa zaman ərzində geniş oxucu kütləsinin marağını qazanmış rubrika xalçaçılığa dair rəngarəng sualları cavablandırmaqla yanaşı, həm də intensiv əlaqələr zəminində dünyanın müxtəlif şəxsi kolleksiyalarının saxlanılan qədim Azərbaycan xalça örnəklərini üzə çıxarır, onların tarixini, qrupunu, bədii və texniki göstəricilərini dəqiqləşdirir.

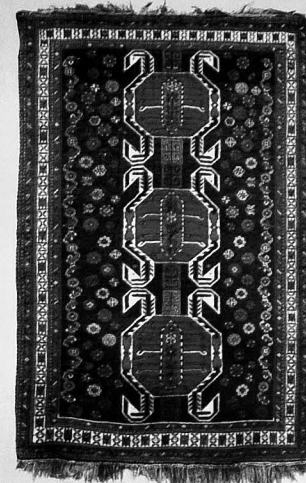
Bu və ya digər problemlər bir çox tarixi abidələrimiz kimi xalçalarımızın da sertifikatlaşdırılması məsələsini ön plana çəkir. Sertifikatlaşdırma bu sahədə yaranmış anlaşılmazlıqları aradan qaldırmaqla hər bir xalçanın vətəni, kompozisiyası, naxışları, rəngləri və texniki göstəriciləri, eyni zamanda tarixi haqqında mübahisələrə qəti şəkildə son qoyacaqdır. "Azər-İlmə" bu istiqamətdə fəaliyyətini beynəlxalq standartlara müvafiq şəkildə qura bilmişdir. Burada bütün xalçalar aid olduğu bölgənin tarixi kökləri, etnoqrafik özəllikləri, adət-ənənələri, folkloru ilə vəhdətdə araşdırmalara cəlb edilir. Və yalnız düzgün təhlillər, müqayisələr zəminində əldə edilmiş nəticələr əsasında hər bir xalçaya dair məlumatlar konkretləşdirilir.

Hörmətli oxucu! İndi yaqin ki, bayaq "Şahsevən möhürü" deyərək müsahiblərimizin nə üçün təəccübləndiyinin fərqiə varacaqsan.

...Böyük Bəhmənli ilə Bala Bəhmənlini fərqləndirməyə çalışırıq. Bir az müşkül məsələdir. Nisbətən çoxluq təşkil edən qa-

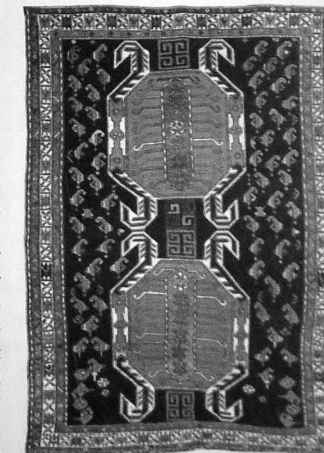
24

25

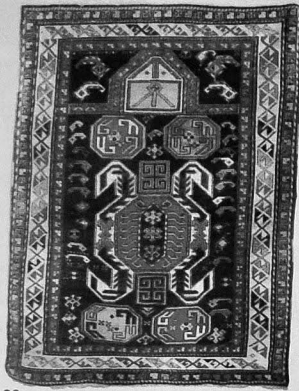
26

27

dınları danışığı da, ədaləri da, gülüşləri də, hətta "qada-bala alım" demələri də eynidir. Xalça araşdırıcıları olduğumuzu təəccüblə qarşılayırlar. İllərlə bu torpaqlara bir nəfər də olsun xalça tədqiqatçısının ayağı dəyməyib. Yalnız bir-iki il əvvəl "bir-iki kişinin" kəndin xalçaçıları haqqında məlumat topladığını, şəkillər çəkdiqlərini dedilər bizə. Tanış ssenari idi. Qadınların sadələşlülükə "bir-iki kişi" deyərək təqdim etdiqləri şəxslər də "Azərbaycan xalçaları" jurnalının Qarabağ bölgəsinin xalçaçıların araşdırılması üçün bölgəyə ezam olunmuş əməkdaşları idi. Bunu bilən qadınların "eyni açıldı". Böyük Bəhmənli ağbırçayını, ağsaqqalını üfürə-üfürə qoruyan obadır. Bir neçə xalça işi bilən ağbırçəklə görüşmək istədiyimizi bildirəndə "bir qədər səbr edin" dedilər. Biz səbr edirdik, amma gün günortə yerinə yaxınlaşırdı. Bir azdan kəndin küçələrində heç kimə rast gəlmək mümkün olmayacaqdı. Bələdçimizin məsləhəti ilə razılaşmalı olduq. Kənd evlərinin birində gözləməyi qərara aldığ. Qonaq-qaraya adət etmiş kənd adamlarının bir neçə dəqiqə ərzində həyatə necə toplaşdıqlarından xəbərimiz belə olmadı...

Söhbətimiz gah aranı, gah dağı dolandı. Bizim camaata xalça haqqında suallarımız onların bizə suallarından qat-qat az oldu. Əslində, onların sualları söhbətlərimizdən qaynaqlanırdı. Xalça növləri, xovlular, xovsuzlar, iplərin boyanması, bölgənin məşhur boyaqçılar, məişət əşyaları, qızların cehiz payının ən əvəzədməz atributu olan xalı-gəbələr (bu illərdə də xalçaya çox vaxt "gəbə" deyirlər), naxışlar, rənglər, tərəkəmə elləri, yaylaq-qışlaq həyatı, qoyun sürüləri, gecələr alaçıqlarda qurulan hanaların arxasında deyilən bayatılar... Bir qədər əvvəl nə danışacağımızı götür-qoy edən qadınlar indi bir-birindən ilhamlanaraq əməlli-başlı hekayət başlamışdılar. "Azərbaycan xalçaları" onların xatirələrinə ortaq oldu. "Bu da bir imkandır, bir də nə vaxt bir araya gəlib keçmişləri varaqlaya biləcəyik ki?" deyən ağbırçəklərin sözündən-söhbətindən doyum olmaz. Hər xatirədən bir xalça boy verdi, hər əhvalatda bir hana çəkildi, ip boyandı, naxış yarandı, ilmə atıldı. Tərəkəmə ellərində xalçanın nə demək olduğunu, onun

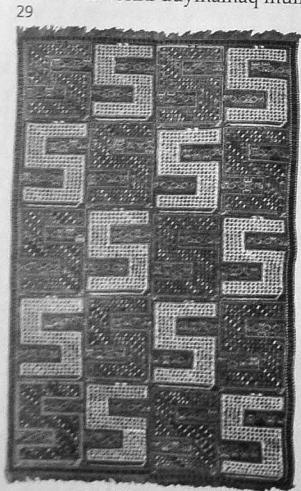
28

maddi-mənəvi tutumunu anlamaq üçün bu ağbırçəklərin söhbətinə qulaq kəsilmək kifayət idi. "Toylarda mağaraları xalça ilə bəzəyirik. Elə indi də... İnanırıq ki, ailə həyatı xalçalar arasından başlayan bəylə gəlin xoşbəxt olar". Cəngavər görkəmli, qarayəniz, qırmızıyanaq bir qadının dediklərindən: "Yaylaq-qışlaq həyatı yaşayanlar üçün xalça əvəzsiz nemətdir. Xalça evi bəzəyir. Həm də ona istilik, hərarət verir. Bu kənddə həmişə gözəl xalçalar toxunub. Sovet vaxtı köhnə çeşnilər unuduldu. Amma yadımdadır ki, anam "bəşastan"dediyi

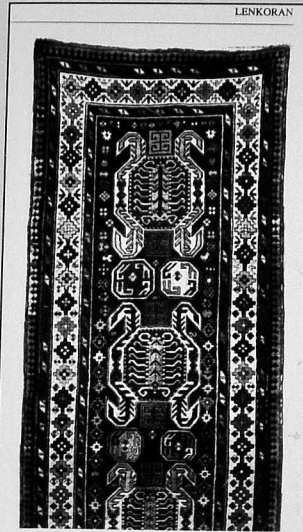
bir vərni uzun müddət göz bəbəyi kimi qorudu". "Bəşastan" təsadüfi ad deyil. Professor Vidadi Muradovun sözlərinə görə, üzərində stilizə edilmiş əjdaha təsvirləri olan vərnilər Azərbaycan ərazisində yalnız şahsevənlər tərəfindən bu cür adlandırılmışdır. Bunu eşidən qadınlar söhbətə bir qədər ara verdilər. Sanki heç kim danışmağa cürət etmirdi. Onlara indiyədək "siz Şahsevənsiniz və illər boyu bu yerlərdə toxunan xalçalar da elə Şahsevən irsinin nümunələridir" deyənlər olubmu?! Bu igid, qorxmaz nəslin davamçıları olan qadınlar öz keçmişlərindən bixəbərlə idilər. Yaddaşlarının hansısa qaranlıq hücrəsində ilişib qalmış xatirələrlə, rəvayətlərlə, adət-ənənələrlə "Azərbaycan xalçaları" jurnalından eşitdiklərini tutuşdurmağa çalışırdılar. Səmiyyətlə bizə öz əl işlərini, əsasən XX əsrin 70-80-ci illərinə aid xalça nümunələrini göstərdilər. Onların hana həvəsini duymamaq mümkün deyildi. Söhbətimizdən güc toplayıb hana arxasına keçəcək və yenə allı-güllü, sirli Şahsevən xalçaları toxuyacaqdılar onlar.

Böyük Bəhmənlidən bu ümidlə ayrıldıq. Arzu etdik ki, bu kəndlə növbəti görüşümüzə bizi qurulu hanalərin təqətlisi qarşılasın.

...Bakı-Füzuli yolu. Paytaxta qayıdırdıq. Şahsevən qadınları bizi uğurlayanda "yenə gəlin, sizi gözləyəcəyik" dedilər. Hərənin öz gözləntisi var. Bu ellər "Azərbaycan xalçaları"nı, "Azərbaycan xalçaları" isə bu torpaqlardan alacağı müjdəli xəbərləri gözləyəcək.

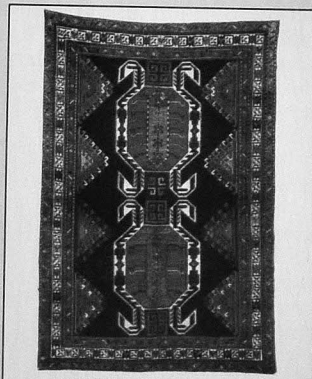
22

190

190 (detail). Although this piece substitutes the Lenkoran motif for the St. Andrew's cross medallions of the previous rug, it has an identical border system, the same Turkoman mirror gür and the same kilim-like cross motifs down each side of the field, motifs which are echoed in the main border. There can be little doubt that both pieces are from the same area and of roughly the same age.

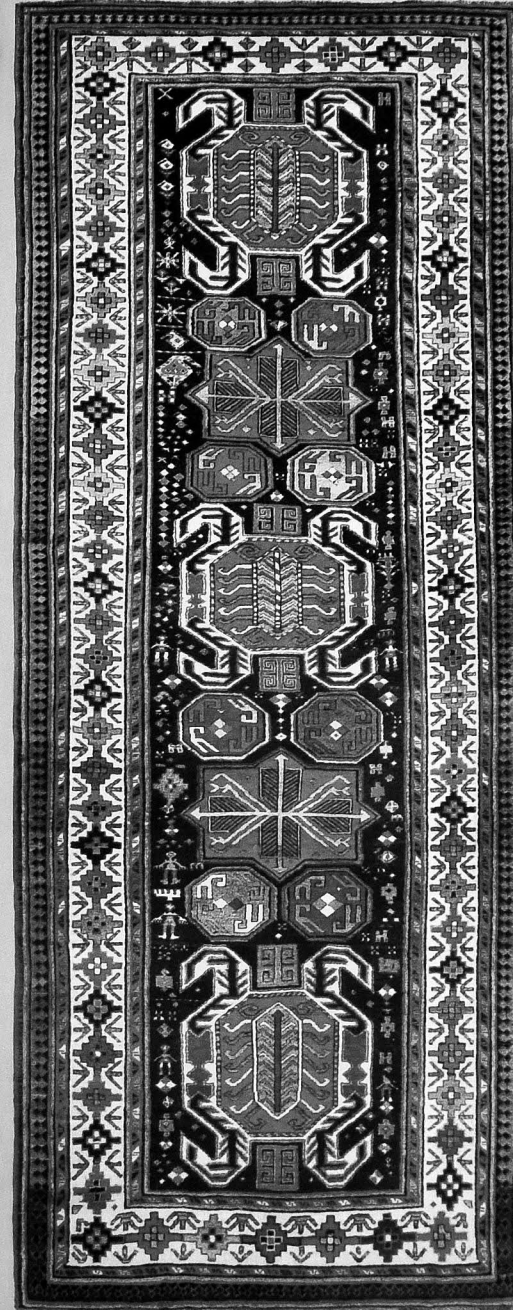
Bəhmənli xalçası Yan Bennettin "Şərq xalçaları. Qafqaz xalçaları" (Ian Bennett - Oriental Rugs. Volume 1. Caucasian) (1993) kitabının təqdimatında

LEN KORAN • Misure: 180x125 • Spacca: fine XIX secolo

Stella rug del mar Caspio, nella regione di Talysh, verso l'importante porto di Lenkoran. A questo sistema di struttura, un gruppo di motivi del design turcomano, il gür, e i motivi di stile kilim, che qui sono presentati in una forma stilizzata, sono combinati in una composizione di stile "Bəhmənli".

Bəhmənli xalçası ORLER qalereyasının kitab-katalogunun təqdimatında

1. Bala Bəhmənli kand Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin yaradıcısı və rəhbəri Elçin Əsədov.
2. Xurcun. Yun. XIX əsr.
- 3-4. Xurcun üz. Yun. XIX əsr.
5. Dağ qoçbaşı heykəli. XVII əsr.
6. Gil qabları.
7. Professor Vidadi Muradov Şahsevən xurcununa baxarkən.
8. Şahsevən xalçaları kand evyannarının bəzəyidir.
9. Bala Bəhmənli kand sakinləri ekspedisiya iştirakçıları ilə birlikdə.
10. Böyük Bəhmənlinin xalçaçıları: Ağgöl Büsat qızı Bağirova (1954) və Teyxanım Əli qızı Süleymanova (1941).
- 11-19. Cənubi Azərbaycanda yaşayan Şahsevən tayfalarının toxuduğu xalça və xalça məmulatları.
- 20-27. Bala Bəhmənli və Böyük Bəhmənli kəndlərində toxunan xalçalar.
28. "Namazlıq", Böyük Bəhmənli.
29. "Bəşastan" vərni. Böyük Bəhmənli.
30. "Bəhmənli" xalçası.

30